

LİBERAL KOZMOPOLİTANİZM VE AVRUPA BİRLİĞİ: UKRAYNA VE MOLDOVA'NIN ADAYLIK STATÜSÜ ÜZERİNE BİR ELEŞTİRİ

Mustafa ATATORUN*
Sinan VEZİROĞLU**
Araştırma Makalesi

Öz

Bu çalışma Avrupa Birliği'nin (AB) Kantçı veya liberal kozmopolitan köklerini ve özelliklerini ele alıp, bunların dış politikadaki yansımalarını Ukrayna ve Moldova'nın adaylığı bağlamında tartışmayı amaçlamaktadır. Demokrasi, serbest ticaret ve uluslararası hukuk normlarını kapsayan liberal kozmopolitanizm, AB'nin temeli sayılan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) oluşmasıyla pratik ve kurumsal bir şekle kavuşmuştur. AB genişleme süreçlerinde aday ülkelerin liberal kozmopolitanizmin bu ilkelerini benimsemesini ve uygulamasını temel şart olarak görmüştür. Genişleme süreçlerinde ince eleyip sık dokuyan ve adaylık statüsünün verilmesinde bile birçok tartışma yaşayan Birlik, Ukrayna ve Moldova için ezber bozmuştur. Hızlı bir şekilde Ukrayna ve Moldova'ya adaylık statüsü tanıyan AB, bunun nedenini Komisyon'un resmi ifadesine göre Ukrayna ve Rusya arasında 2022 yılı mart ayında başlayan savaş olarak göstermiştir. Bu makale Rusya'nın işgalci tutumuna karşılık AB'nin genişlemeyi bir koz/silah olarak kullanıp söz konusu ülkeleri genişleme sürecine dahil etmesinin kuruluş felsefesi olan liberal kozmopolitanizm ile bağdaşmadığı iddia etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Liberal/Kantçı Kozmopolitanizm, Avrupa Birliği, Ukrayna ve Moldova

* Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-posta: matatorun@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1465-8391.

** Doktor adayı, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Çalışmaları Anabilim Dalı, E-posta: veziroglusinan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0258-763X.

Gönderilme Tarihi: 30 Eylül 2023, Kabul Tarihi: 28 Aralık 2023.

Liberal Cosmopolitanism and The European Union: A Critique of Candidate Status of Ukraine and Moldova

Abstract

The study aims to deliberate about Kantian or liberal cosmopolitan origins and attributes of the European Union (EU) with its implications for foreign policy on Ukraine and Moldova's candidacy. Liberal cosmopolitanism embodying the norms of democracy, free trade, and international law, took a practical and institutional form through the European Economic Community which is respected as a keystone of the EU. As part of its enlargement procedures, the EU principally mandates that candidate countries adopt and execute these liberal cosmopolitan principles. The EU which simply picks over enlargement processes and goes through many disputes over giving candidate status, has broken the mold for Ukraine and Moldova. The EU granted candidate status to Ukraine and Moldova abruptly and marked outbreak of the war between Ukraine and Russia in March 2022 as the cause according to the Commission's official announcement. This article argues that EU's weaponization of its enlargement against Russian aggression by including those states in the process is incompatible with its founding philosophy of liberal cosmopolitanism.

Keywords: *Liberal/Kantian Cosmopolitanism, European Union, Ukraine, and Moldova.*

Giriş

Kozmopolitanizm günümüze uzanan süreçte farklı anlamlar kazanmış bir kavram olup kökeni antik çağda Diyojen, Demokritus ve Hipokrat'a kadar gider.¹ Kinik felsefenin öncüsü kabul edilen Diyojen'in temsil ettiği düşünceye göre bireyin özgür olması ve kendi kararlarını vermesi durumu dünyanın her yerinde geçerlidir ve bu nedenle kişi içinde bulunduğu toplumun yasa ve geleneklerini reddeder.² Kavram olarak kozmopolitan ifadesi antik Yunancadaki dünya (*cosmos*) ve vatandaş (*polites*) gibi iki çelişen kelimenin birleşmesiyle ortaya çıkmıştır ve erken dönem Roma imparatorluğunda dünya egemenliği iddiası ile kullanılmış sonrasında kendisini Osmanlı'da dahi göstermiştir.³ Kozmopolitan anlayışın temelinde yatan üç unsur ise şöyle ifade edilmiştir: 1- bireycilik (kişiler ya da salt insan varlığı), 2- evrenselcilik

¹ Ulrich Beck ve Edgar Grande, "Cosmopolitanism: Europe's Way Out Of Crisis", *European Journal of Social Theory* 10, sy 1 (2007): 70, <https://doi.org/10/dh6t3b>.

² Patrick Hayden, *Cosmopolitan Global Politics* (London: Routledge, 2016), 13.

³ Rodriguez M. J. Salgado, "The Early Modern Spanish Monarchy and European Cosmopolitanism", içinde *European Cosmopolitanism: Colonial Histories and Postcolonial Societies*, ed. Gurminder K. Bhambra ve John Narayan (London: Taylor&Francis, 2016), 83.

(yaşayan her bir insana eşit mesafede duran), 3- genellik (kişilerin bağlı olduğu etnik veya dini toplulukların bir önemi yoktur).⁴ Bu anlayış antik Yunan ve Roma dönemleri ile başlayıp erken dönem Hristiyanlık ve son olarak Immanuel Kant öncülüğünde aydınlanma rasyonalizmi ile tamamlanan bir süreç olarak görülmektedir.⁵

Alman filozof Immanuel Kant yaşamı boyunca çoğunlukla felsefe konularında eserler vermiş ve siyasetle ilgili az sayıdaki yazıları o dönemin İngiltere ve Amerika Birleşik Devletlerinde (ABD) değer görmemiştir.⁶ Ancak ölümünden sonra Batı siyaset felsefesinin ana unsuru olmaya başlamış ve sonrasında liberal kozmopolitan felsefenin kurucusu kabul edilmiştir. Bu bakımdan Kant'ın siyaset felsefesi yapısal olarak kozmopolitandır ve uluslararası hukuk ile kurumlarını esas alan, evrensel geçerliliği olan ahlak ilkelerine dayanır.⁷

Günümüzde kozmopolitazmin etik vurgusu daha evrenselci ve soyut bir tutumu yansıtır ki bunun temel nedeni ulusçuluğun yükselmesi ve buna bağlı ulusal güvenliğin ön plana çıkmasıdır.⁸ Kozmopolitanizmin temelinde ise tek ve her şeyi kapsayan evrensel bir ahlaki topluluk anlayışı vardır.⁹ Robertson'a göre kozmopolitazmin tanımlanmasında dört farklı durumdan birisi veya birkaçı söz konusu olmalıdır: 1- bireylerin birden fazla kimliğe sahip olmaları, 2- toplumların çok kültürlü ve/veya diğer toplumlara açık olmaları, 3- dünya siyasetinin sosyo-kültürel farklılıkları kabul etmesi, 4-

⁴ Thomas W. Pogge, "Cosmopolitanism and Sovereignty", içinde *Political Restructuring in Europe: Ethical Perspectives*, ed. Chris Brown (London: Routledge, 1994), 85; Kimberly Hutchings, *International Political Theory: Rethinking Ethics in a Global Era* (London: Sage Publications, 1999), 35.

⁵ Robert Holton, "Some Comments on Cosmopolitanism and Europe", içinde *European Cosmopolitanism in Question*, ed. Roland Robertson ve Anne S. Krossa (England: Palgrave Macmillan, 2012), 25.

⁶ Hans Reiss, "Introduction", içinde *Cambridge Texts in the History of Thought - Kant: Political Writings*, ed. Hans Reiss, çev. Hugh Barr Nisbet, 2nd bs (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), 1-3.

⁷ Muhammed A. Ağcan, "Immanuel Kant ve Uluslararası: Egemen Devlet, Kozmopolitan Siyaset ve Evrensellik/Farklılık", *Uluslararası Hukuk ve Politika* 8, sy 32 (2012): 15.

⁸ Craig Calhoun, "Cosmopolitan Liberalism and Its Limits", içinde *European Cosmopolitanism in Question*, ed. Roland Robertson ve Anne S. Krossa (England: Palgrave Macmillan, 2012), 105.

⁹ Simon Derpmann, "Solidarity and Cosmopolitanism", *Ethical Theory Moral Practice* 12, sy 3 (2009): 304, <https://doi.org/10/c9gr2m>.

insan türünün insan olmayan türleri ve üst-gerçekliği (*supra-reality*) kabul etmesi.¹⁰ Bu bakımdan kozmopolitanizm kendisi gibi düşünmeyen ve davranmayan insanlarla eşit bir kaynaşmayı gerektirir.¹¹

Kozmopolitan demokrasi kavramı ele alındığında liberal uluslararasılık ile benzer yönleri olduğu, liberalizm, demokrasi ve devlet ilişkilerinin eleştirisini de kapsadığı görülür.¹² Bir başka ifadeyle kozmopolitan demokrasi modeli Kant'ın demokrasi düşüncesiyle tezat oluşturarak demokratik barış projesinden farklılık gösterir ve yerel, ulusal ve ulus ötesinde demokrasinin yaşama geçirilmesini temel alır.¹³ David Held kozmopolitan demokrasi modelinin özelliklerini sekiz madde ile ortaya koymuştur, kısaca; 1- küresel düzeni oluşturan farklı ağlardan doğmalıdır, 2- tüm grup ve birlikler kendi kaderini tayin ilkesinden hareketle kozmopolitan demokratik hukukun temelini oluşturur, 3- bireysel ve kolektif eylemleri kısıtlayan belirli standartlar ortaya konulmalı, yasal sınırlamalar bulundurulmalıdır, 4- siyasi ve sosyal otoriteyi kontrol etmek için bölgesel ve uluslararası mahkemelerin etkinliği artırılmalıdır, 5- demokratik özerklik taahhüdünü de içeren kamusal alanda eşit üyelik dışında kalanların koşullarını iyileştirmeye odaklı acil öncelikler programı yapılmalıdır, 6- sosyal adalet ilkeleri belirlenerek demokratik süreç ve siyaset ile uyumlu duruma getirilmelidir, 7- kozmopolitan demokratik hukuku korumaya yönelik kolektif kullanılacak olan güç son seçenek olarak kalmalıdır ve bunun belirli koşullara bağlı olması gereklidir, 8- vatandaşlık kavramı yerelden küresele tüm unsurları kapsayacak şekilde genişletilmelidir.¹⁴ Kozmopolitan demokrasinin beş farklı boyutundan (yerel, devlet, devletler arası, bölgesel ve küresel) birisi olarak bölgesel boyutta Avrupa Birliği (AB) genel oyla seçilen ortak bir parlamentosu olması

---

¹⁰ Roland Robertson, "European Cosmopolitanism and the Global Field", içinde *European Cosmopolitanism in Question*, ed. Roland Robertson ve Anne S. Krossa (England: Palgrave Macmillan, 2012), 178.

¹¹ İpek Demir, "Rethinking Cosmopolitanism, Multiculturalism and Diaspora via the Diasporic Cosmopolitanism of Europe's Kurds", içinde *European Cosmopolitanism: Colonial Histories and Postcolonial Societies*, ed. Gurminder K. Bhambra ve John Narayan (London: Taylor&Francis, 2016), 125.

¹² Hutchings, *International Political Theory: Rethinking Ethics in a Global Era*, 159.

¹³ Antonio Franceschet, *Kant and Liberal Internationalism: Sovereignty, Justice, and Global Reform* (New York: Palgrave Macmillan, 2002), 105.

¹⁴ David Held, *Democracy and the global order: From the modern state to cosmopolitan governance* (California: Stanford University Press, 1995), 271-72.

bakımından farklılaşır ve diğerlerine örnek teşkil eder.¹⁵ Ayrıca AB'nin Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) organı da adaletin sağlanmasında etkin rol üstlenmiştir. Bir diğer organ olan Komisyon ise hukuksal düzenlemelerin oluşturulması işlevini yerine getirmektedir.

İkinci Dünya Savaşı büyük bir yıkıma neden olunca Avrupa devletleri barışın yolunu gösteren Kantçı/liberal kozmopolitan değerleri benimsemişlerdir. Ancak günümüzde AB kozmopolitan değerlerden uzaklaşma eğilimine girmiş, siyasetinde değişime gitmeye başlamış, toplumları sınıflandırıp kimin daha fazla adalet hakkına sahip olduğu ayrımına gitmiş ve kendi değerlerine uygun sınırları belirleme arzusuna kapılmıştır.¹⁶ Örneğin Birlik göç baskısının artması karşısında takındığı katı tutum nedeniyle "Kale Avrupası" olarak nitelendirilmektedir.¹⁷ Bu ifade ile kastedilen dışarıya kapalı bir topluluk anlayışıdır. Benhabib'e göre de AB dışarıya karşı Vestfalyan egemenlik anlayışını korurken, kendi içerisinde kozmopolitan normlara uyum göstermektedir.¹⁸ Bu bakımdan AB içerisinde bireyler ve devletler tarafından oluşturulmuş iki kurum üzerinden yönetme gücünün tek elde toplanmadığı, delegeler yoluyla bireylerin iradesinin yansıtıldığı bir barış ve demokrasi topluluğu söz konusudur.¹⁹ Günümüzde AB vatandaşlığı sayesinde bulunan üye ülke fark etmeksizin oy kullanılabilenmekte, serbest seçimlere katılım sağlanabilmekte, ikamet ve sosyal yardım gibi haklardan yararlanılabilmektedir.²⁰ Dışarıda ise AB siyasi ve sosyal bakımdan farklılıkları gözeterek bir bütünleşme yolunda ilerlemesi bakımından kozmopolitanizmi dışlamadan dayanışma (*solidarity*) mantığını işletmektedir.²¹ Özellikle Gerçekçi kuram savunucuları Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Avrupa'nın savunma konularına öncelik vereceğini

¹⁵ Daniele Archibugi, *The Global Commonwealth of Citizens: Toward Cosmopolitan Democracy* (Princeton: Princeton University Press, 2008), 94.

¹⁶ Yıldız Karagöz Yeke, "Kant'ın Felsefesinde Ebedi Barış Düşüncesinin Güncelliği Üzerine", *Beytulhikme: An International Journal of Philosophy* 6, sy 1 (2016): 167-69.

¹⁷ Aycan Cesim, "Immanuel Kant'ın Felsefi Görüşlerinin Uluslararası İlişkiler Disiplinine Yansımaları", *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi* 2, sy 1 (2019): 19.

¹⁸ Seyla Benhabib, "Another Cosmopolitanism", içinde *Another Cosmopolitanism*, ed. Robert Post (California: Oxford University Press, 2008), 47.

¹⁹ Daniele Archibugi, "Models of international organization in perpetual peace projects", *Review of International Studies* 18, sy 4 (1992): 316, <https://doi.org/10/cpphh5>.

²⁰ Benhabib, "Another Cosmopolitanism", 46.

²¹ Derpmann, "Solidarity and Cosmopolitanism", 307.

düşünmüşlerdir.²² Bu bakımdan AB dış politika ve savunma konularında Gerçekçi kuramı takip ederken kendi içerisindeki ülkeler adına güvenlik odaklı davranmaktadır.²³ Örneğin Rusya tehdidinde karşılık İsveç ve Finlandiya'nın NATO'ya üye olmak istemesi Birlik tarafından desteklenmektedir.

AB kendisine özgü yapısıyla uluslararası bir aktör olarak kabul edildiğinde, diğer güçlü aktörlerden en önemli artışının yumuşak güç kullanıp coğrafi ve siyasi olarak genişleyebilmesi olduğu görülür.²⁴ Fakat bu avantaj genişleme sürecinin sorunsuz olduğu anlamına gelmemektedir. Grabbe'ye göre 2013 Hırvatistan'ın birliğe katılımı sonrası çıkarılması gereken dersler şu şekilde sıralanmıştır: 1- AB'nin dönüştürücü gücü bakımından tam üyelik netleştikten sonra aday ülkelerde müktesebata uyum yönünde ilerleme olsa da, güncel siyasi konularda AB etkisi azalmaktadır, 2- tek başına demokratik yönetimin sağlanması iyi yönetim anlamına gelmez, bu dönüşümün gerçekleşmesi tek yönlü değildir, 3- yeni katılım sağlayacak ülkelerde ekonominin ve devletin dönüşümü AB koşullarına bağlı olarak kendiliğinden gerçekleşmemiştir ve yerel aktörlerin bu yönde çabaları ile ekonomik çıkarların arasındaki uyuma bağlı kalmıştır, 4- AB'nin dönüştürücü gücünün tutarlılığa ve güvenilirliğe bağlı olduğu görülmüştür, 5- bir ülkenin siyasi varlık durumu kesinleşmeden asla birliğe katılımı sağlanmamalıdır (Kıbrıs Rum Kesimi), 6- AB'nin genişleme politikası sadece elitlerin yönlendirdiği bir süreç olmamalıdır.²⁵ Grabbe'nin işaret ettiği sorunlar, liberal kozmopolitizmin pratiğine dair sorunlara da işaret etmektedir. Örneğin, güncel siyasi konularda AB etkisinin azalması, ülkelerin daha çıkarıcı veya güvenlikçi yaklaşımı benimsemelerini; kendi paylarına düşen demokratik dönüşüm hamlelerini güvenlik nedenleriyle yeteri kadar gerçekleştirmemelerini; siyasi varlığın net olmaması, Birliği o üyenin çıkar ve

²² John O'Brennan, "Bringing Geopolitics Back In': Exploring the Security Dimension of the 2004 Eastern Enlargement of the European Union", *Cambridge Review of International Affairs* 19, sy 1 (2006): 165, <https://doi.org/10/bhx634>.

²³ Mesut Şöhret, "Realizm Çerçevesinde Avrupa Birliğinin Bütünleşmesi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1, sy 4 (2012): 326.

²⁴ Zekeriyya Akdağ ve Süleyman Ekici, "Avrupa Birliği'nin Uluslararası Politikada Etkili Olma Aracı: Yumuşak Güç", *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 7, sy 2 (2017): 46.

²⁵ Heather Grabbe, "Six lessons of enlargement ten years on: the EU's transformative power in retrospect and prospect", *Journal of Common Market Studies* 52 (2014): 42-51.

güvenlik anlayışının esiri durumuna düşürmesini ve sadece elitlerin yönlendirmesi demokrasinin sağlıklı işlememesini beraberinde getirir.

AB genişlemesi ve bütünleşmesinde Kant'ın ortaya attığı demokrasi rejiminin, ekonomik entegrasyonun ve uluslararası kurumların uygulanması söz konusu olduğu için AB'nin liberal kozmopolitan bir proje olduğu bilinmektedir.²⁶ Yukarıda kısaca ele alındığı üzere, belirli politikaların söz konusu liberal kozmopolitan normlarla aslında ters düştüğü ve bir bakıma bu normların aşınmaya uğradığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Ukrayna ve Moldova'nın AB'ye üyeliğinin yeni gündeme gelmesinden dolayı şu soru önem kazanmıştır: AB genişleme politikasının Ukrayna ve Moldova özelinde liberal kozmopolitan normlarla ters düşmesi söz konusu mudur? Avrupa'da jeopolitik gerginliğin tırmandığı ve güvenlikçi politikaların öne çıktığı konjonktürde AB'nin bu ülkelere genişleme motivasyonunun sorgulaması önem arz etmektedir. Özellikle Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan savaştan ve Moldova'daki Rusya etkisinden dolayı Rusya'nın bu konuyu tartışırken merkezi bir yer teşkil etmesi kaçınılmazdır. Bu durum konuyu, sadece AB'nin iç meselesi olmaktan çıkarmaktadır. Ukrayna ve Moldova'nın adaylığı AB'nin benimsediği kozmopolitan normlar bağlamında ele alınması AB genişlemesine yönelik yapılan eleştirilere normatif bağlamda bir katkı sağlayacaktır.

Bu çalışma AB'nin Kantçı veya liberal kozmopolitan köklerini ve özelliklerini ele alıp, bunların dış politikadaki yansımalarını Ukrayna ve Moldova'nın adaylığı bağlamında tartışmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, makalenin ilk bölümünde liberal kozmopolitanizm incelenmekte ve Kant'ın "Ebedi Barış" eserinde sıraladığı koşullar üzerinde durulmaktadır. İkinci bölümde AB'nin Kantçı kozmopolitanizm anlayışla ne derece uyumlu bir dış politika izlediği tartışılmakta, üçüncü bölümde ise, komşuluk politikası bağlamında AB'nin genişleme siyaseti değerlendirilmektedir. Dördüncü bölümde AB'nin uyguladığı bu dış politikanın muhatabı olarak Ukrayna ve Moldova'nın durumu Rusya faktörü ile birlikte ele alınmaktadır. Son bölümde

---

²⁶ Bruce Russett, "Liberalizm", içinde *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Disiplin ve Çeşitlilik*, ed. Tim Dunne, Kurki Milja ve Smith Steve, çev. Musa Ceylan (Ankara: Felix Kitap, 2021), 127-29. Ayrıca bkz. John R. Oneal and Bruce M. Russett, "The Classical Liberals Were Right: Democracy, Interdependence, and Conflict, 1950–1985", *International Studies Quarterly*, 41, sy 2 (1997): 267-293 ve Bruce Russett vd., "The Third Leg of the Kantian Tripod for Peace: International Organizations and Militarized Disputes, 1950–85", *International Organization*, 52, sy 3 (1998): 441-467.

de konu AB tutarlılığı bakımından tartışılmıştır. Çalışmanın sonucunda AB'nin Ukrayna ve Moldova'ya tam üyelik perspektifi vermesinin, reaksiyoner bir hamle olarak Kantçı kozmopolitanizmden uzaklaşması ve kozmopolitan kökleri ile çelişmesi anlamına geldiği vurgulanmaktadır.

I. Liberal Kozmopolitanizm ve AB

Kozmopolitazmin Kantçı ya da liberal versiyonuna baktığımızda, Kant sonrası siyasi düşüncelerin uluslararası ilişkilerin temel kuramları olan Gerçekçilik (*Realizm*) ve İdealizm ile Kozmopolitanizm ve Komüniteryanizm gibi ayrımlarda belirleyici olduğunu görürüz.²⁷ Fransız Devrimi ve Kant sonrası dönem kastedilerek kullanılan “yeni kozmopolitanizm” kavramı Gerçekçi yaklaşımın karşısında konumlandırılmış ve normatif bakımdan koşullu olan egemen devletler sisteminin kalıcı duruma getirilmesini eleştirmiştir.²⁸ Kant'a göre insanlığın en zorlu mücadelesi hakların evrensel olarak yönetildiği bir sivil toplumun yaratılmasıdır.²⁹ Onun düşüncesinde kozmopolitan konukseverlik (*hospitality*) hakkı devletler arası ticaretin gelişmesine yol açarak barışı sürdürmeye yardımcı olur³⁰ ve kozmopolit toplum düşüncesinin temelinde Avrupa'nın tarihsel geçmişi ile bir arada yaşamaya yönelik ortaklık anlayışı vardır.³¹ Buna göre yasaların zorlayıcı olmadığı etik topluluk anlayışı devlet gibi bir yapılanma oluşturmaya bile önemlidir ki bir bakıma dinlerin ve toplulukların kaynaştığı “evrensel kiliseyi” oluşturur.³²

²⁷ Mark FN Franke, *Global limits: Immanuel Kant, international relations, and critique of world politics* (SUNY Press, 2001), 15.

²⁸ Robert Fine, *Cosmopolitanism* (Routledge, 2007), 3-4.

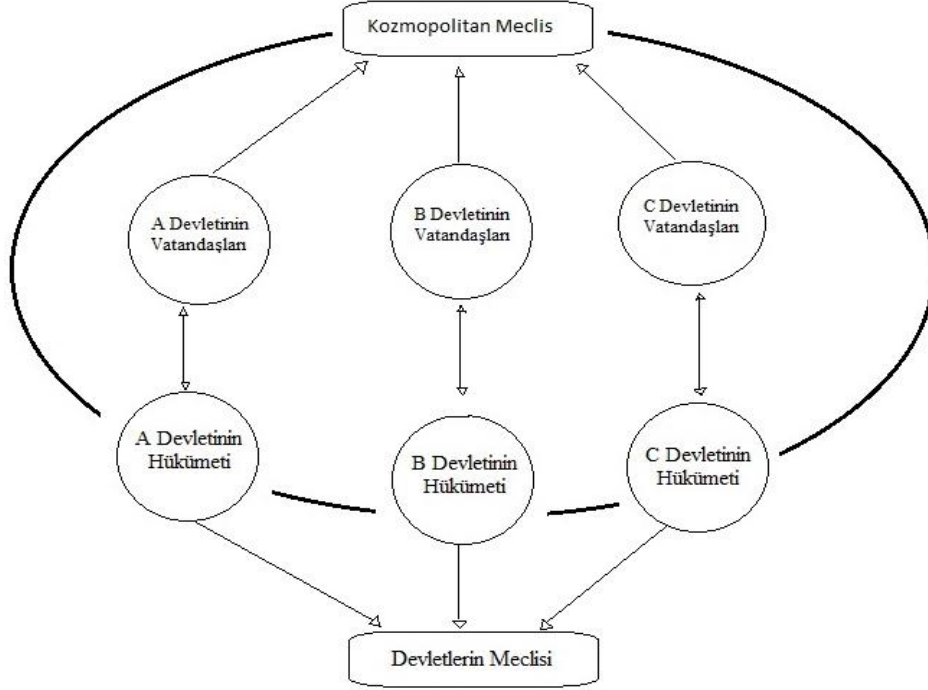
²⁹ Pauline Kleingeld vd., *Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace, and History*, çev. David L. Colclasure (New Haven, Yale University Press, 2006), 8.

³⁰ Kleingeld vd., 229.

³¹ Yeke, “Kant'ın Felsefesinde Ebedi Barış Düşüncesinin Güncelliği Üzerine”, 160.

³² Wolfgang Ertl, *The Guarantee of Perpetual Peace* (Cambridge University Press, 2020), 55.

Şekil 1. Kozmopolitan Model, Kaynak: Daniele Archibugi, “Models of International Organization in Perpetual Peace Projects” *Review of International Studies*, 1992, Cilt 18, Sayı 4, s. 313. Şekil yazarlar tarafından Türkçeleştirilmiştir.

Archibugi'nin Şekil 1'de gösterilen kozmopolitan modelinin kaynağı Kant'tır ve modelin özellikleri şunlardır: 1- devletlerin meclisinde bir devlet bir oy ilkesi geçerliken kozmopolitan mecliste de bir vatandaş bir oy ilkesi geçerlidir, 2- uluslararası toplumun üyeleri hem bireyler hem de devletlerdir, 3- devletlerin meclisi devletler arası anlaşmazlıkları çözerken kozmopolitan meclis silahsızlanma ve uluslararası ilişkiler konularında görüşlerini bildirir, 4- bu modele uygun tarihsel örnekler AB Parlamentosu ve Birleşmiş Milletler (BM) genel kuruludur.³³ Kant'ın kozmopolitanizm anlayışı hukuk, ahlak ve

³³ Archibugi, “Models of international organization in perpetual peace projects”, 313.

siyaset felsefesini kapsadığından modern siyasetteki kozmopolitan çizginin de temelini oluşturmuştur.³⁴

Uluslararası İlişkiler disiplinindeki kuramlar içerisinde Kant felsefesinden etkilenenler; İdealizm, Liberalizm, İngiliz Okulu, İnşacılık ve Normatif Kuramdır.³⁵ Bunlardan İdealizm düşüncesinin Ebedi Barış eserinden esinlendiği düşünülmektedir.³⁶ Ayrıca Alman İdealizmi kavramı da Kant ile ilişkilendirilir ve tarihsel sıralamada Kant sonrası harekete en yakın düşünce olarak görülür.³⁷ Kant'ın idealizmi reddettiğini savunanlar ise onun bu düşünceyi kötü ya da bozulmuş bulduğundan bahsetmişlerdir.³⁸ Onun siyaset felsefesi esasen dinin bir din otoritesinden bağımsız olarak halka ait olmasını ön görüyor (Amerikan anayasasında olduğu gibi) ve aşkın (*transcendental*) idealizm çerçevesinde en iyi duruma gelme yolunun yaşanılan dünyadan geçtiğini savunuyordu.³⁹ Ayrıca Kant'a göre çoklu yapıda olmanın dezavantajlarına rağmen devletlerin aynı kozmopolitan normları benimsemeleri dünya barışını sağlayacak etkindir ki bu aynı zamanda Normatif Kuramın bakış açısını yansıtmaktadır.⁴⁰

Kant'ın “Ebedi Barış” adlı eseri kozmopolitan değerlerin özünden savunulması bakımından önemlidir.⁴¹ Ona göre halk devletinin üç temel özelliği bulunur: 1-insan olarak toplumdaki her bir ferdin özgür olması, 2-özne olarak herkesin birbiriyle eşit olması, 3- devletin birer vatandaşı olarak her bir ferdin bağımsız olması.⁴² Kant'ın bireyin özgürlüğüne olan yaklaşımı

³⁴ Hayden, *Cosmopolitan Global Politics*, 17.

³⁵ Cesim, “Immanuel Kant’ın Felsefi Görüşlerinin Uluslararası İlişkiler Disiplinine Yansımaları”, 14-15.

³⁶ Franke, *Global limits: Immanuel Kant, international relations, and critique of world politics*, 29.

³⁷ Tom Rockmore, *Kant and Idealism* (London: Yale University Press, 2008), 51.

³⁸ Rockmore, 131.

³⁹ Manfred Kuehn, *Immanuel Kant*, çev. Bülent O. Doğan (İstanbul: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 2011), 392.

⁴⁰ Mustafa Atatorun, “Uluslararası İlişkilerde Etik Normlar: Geniş Bir Kuramsal Haritalandırma”, *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi* 8, sy 20 (2023): 114, <https://doi.org/10/gssdxw>.

⁴¹ Martha Nussbaum, “Kant and Cosmopolitanism”, içinde *Perpetual peace: essays on Kant’s cosmopolitan ideal*, ed. James Bohman ve Matthias Lutz-Bachmann (Cambridge: MIT Press, 1997), 28.

⁴² Reiss, “Introduction”, 74.

ahlak temellidir ve mutlak yasalara bağlılığı içerir.⁴³ Bu düşünce Kant'ın rasyonalist din anlayışından kaynaklanır.

Kant devletler arasında sürekli barışı sağlayacak olan ön hazırlık maddelerini şu şekilde ifade etmiştir: 1- bir savaşa neden olabilecek gizli maddeler içeren antlaşmalar geçerli barış antlaşması olarak kabul edilemez, 2- büyüklüğü ne olursa olsun hiçbir bağımsız devlet bir başka devlet tarafından miras, takas, hediye veya satın alma yoluyla sahip olunamaz, 3- devletlere ait sürekli ordular aşamalı olarak ortadan kaldırılmalıdır, 4- devletin dış ilişkileri ile ilgili olarak ulusal borç sözleşmesi yapılmamalıdır, 5- hiç bir devlet diğeriyle hükümetine ve kurumlarına güç aracılığı ile karışmamalıdır, 6- savaşta hiçbir devlet diğeriyle ileride kalıcı düşmanlık doğuracak hareketlere girişmemelidir.⁴⁴ Bunlardan ikinci maddeye göre devlet kendi başına bağımsız ve egemen bir kişilik olup emperyal özellik gösteren eylemlerde bulunmamalıdır.⁴⁵ Üçüncü madde ile ilgili olarak Kant; bir devlet hazinesinin çok zenginleştirilmesinin askeri güç olarak algılanacağını, bunun diğer devletleri kışkırtacağını ve savaşa neden olabileceğini söylemiştir.⁴⁶ Kant'ın buradaki yaklaşımı profesyonel askerliğin kaldırılmasına yönelik değil sürekli askerlik görevinin ortadan kaldırılması şeklindedir.⁴⁷ Siyaset felsefesinde görmezden gelinen ordu devleti ya da baskı rejimi gibi durumlar Kant'ın yaklaşımındaki ahlaki boyutu kapsamamakta ancak sosyologlar ve pozitif hukukçular tarafından iyilik aracı olarak görülmektedir.⁴⁸ Bunun yanı sıra Kant savaşı çok kötü bir durum olarak tanımlasa bile aslında bunun devletlerin yönetim şeklinin cumhuriyete dönüştürülebilmesinde yardımcı bir etken olabileceğini vurgulamıştır.⁴⁹

⁴³ Immanuel Kant, *Kant: Religion Within the Boundaries of Mere Reason*, ed. Allen Wood ve George Di Giovanni (Cambridge University Press, 1998), 33.

⁴⁴ Immanuel Kant, *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*, çev. Yavuz Abadan ve Seha L. Meray (Ankara: Ajans Türk Matbaası, 1960), 9-13; ayrıca bkz. Immanuel Kant, "Perpetual Peace: A Philosophical Sketch", *Cambridge Texts in the History of Political Thought - Kant: Political Writings*, ed. Hans Reiss, Çev. Hugh Barr Nisbet, Cambridge University Press, Cambridge, 1991.

⁴⁵ Enver Bozkurt, "Kant'ın Ebedi Barış Üzerine Denemesinin Günümüze Yansımaları", *Anayasa Yargısı* 23, sy 1 (2007): 505.

⁴⁶ Kant, *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*, 9.

⁴⁷ Bozkurt, "Kant'ın Ebedi Barış Üzerine Denemesinin Günümüze Yansımaları", 506.

⁴⁸ Kleingeld vd., *Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace, and History*, 182.

⁴⁹ Isaac Nakhimovsky, *The Closed Commercial State: Perpetual Peace and Commercial Society from Rousseau to Fichte* (Oxford: Princeton University Press, 2011), 65.

Kant devletler arasında sürekli barışın mutlak maddelerini ise her bir devletin yönetim şekli cumhuriyet olmalıdır, devletlerin hukuku özgür devletlerden oluşan bir federasyon temeline dayandırılmalıdır, kozmopolitan hukuk evrensel konukseverlik koşulları ile sınırlandırılmalıdır şeklinde ifade etmiştir.⁵⁰ İlk madde ile ilgili olarak Kant, cumhuriyetin yukarıda sayılan halk devletinin temel özelliklerini içermesi gerektiğini belirtmiş ve savaş kararı gibi kararların verilmesinde savaştan en çok etkilenen olan vatandaşların oylarına başvurulması gerektiğini ifade etmiştir.⁵¹ 18. yy kuramcılarına benzer şekilde Kant'ın cumhuriyet yönetim şekline sahip devlet anlayışı da anayasacılık, kuvvetler ayrılığı ve hukukun üstünlüğü temeline dayanır.⁵² Yönetim şekli olarak demokrasi ile ilgili olarak da Kant, bunun despotizm olduğunu söyler ve gerekçe olarak da iktidar karşıtı olanların yönetimde söz hakkının olmamasını ve özgürlüklerinin demokratik yollarla seçilmiş iktidar tarafından kısıtlanabileceğini gösterir.⁵³

İkinci olarak federasyon düşüncesinin özünde dünyada (yaşadığı dönem bakımından Avrupa kastedilmiştir) ne tek bir devlet veya hükümdar egemen olmalı ne de güçlerin dengesini sağlayan bir sistem oluşturulmalıdır; esas alınan nokta uluslararası hukuktur.⁵⁴ Bu noktada Kant, Barış İttifakı (*foedus pacificum*) ile Barış Antlaşması (*pactum pacis*) arasındaki farkı belirtirken ittifakın tüm savaşları bitirebileceğini, ittifak temelinde kurulacak federasyonun da kalıcı barışı sağlayabileceğini savunmuş ve federasyonu kuracak devlet vatandaşlarının güçlü ve eğitilmiş olması gerektiğini söylemiştir.⁵⁵ Archibugi'ye göre Kant'ın federasyon önerisi tek başına ebedi barışı sağlamaya yeterli olmayıp temel hakların ortaklaşa izlenmesi ve resmi kurumsal anlaşmaların yapılması gerekmektedir.⁵⁶

Üçüncü madde ile ilgili olarak Kant yerküre mülkiyetinin esasen hiç kimseye ait olmadığını, insan türünün yaşayamayacağı çöl, okyanus gibi bir arada olmayı engelleyen coğrafi kısıtların ise toplumlar arası ticaret için kullanıldığını, buna karşın bir bölgede yaşayan insan topluluğunun diğer

⁵⁰ Kant, *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*, 18-26.

⁵¹ Kant, a.g.e., 18-20.

⁵² Kleingeld vd., *Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace, and History*, 184.

⁵³ Kleingeld vd., 76.

⁵⁴ Bozkurt, "Kant'ın Ebedi Barış Üzerine Denemesinin Günümüze Yansıması", 514.

⁵⁵ Kant, *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*, 25.

⁵⁶ Daniele Archibugi, "Immanuel Kant, cosmopolitan law and peace", *European Journal of International Relations* 1, sy 4 (1995): 446, <https://doi.org/10/ckgmzx>.

bölgelerdeki toplulukları kabul etmesi için konuksever yaklaşım gösterip göstermeme inisiyatifine sahip olduğunu ifade eder.⁵⁷ Kozmopolitan hakkı Kant insanlık bakımından değil de hukuk bakımından ifade etmiş ve hukuk dışı davranan kişilerin kabul edilemeyebileceğini belirtmiştir.⁵⁸ Bu bakımdan konuksever yaklaşım göstermeme durumuna karşı Kant'ın çözüm önerisi, oluşturulacak evrensel anayasaya uyulmasının sağlanması ve böylece insanların birbiriyle uyumlu kozmopolitan bir yapı oluşturmasıdır.⁵⁹

Kant' a göre sürekli barışı isteyen her devlet bunu gerçekleştirirken dünyaya egemen olmayı da arzular ancak bu noktada doğa bir araya getirilmek istenen ulusları birbirinden ustaca ayırır ki ticaret gibi bir çıkar ortaklığı tekrar birleşmeyi sağlar.⁶⁰ Ona göre doğanın kaçınılmaz zıtlıkları sayesinde toplumların ve siyasi yapıların uyuşmazlığı ortaya çıktığından barış ve güvenlik devleti oluşabilmiştir.⁶¹ Kant'ın eleştirel yaklaşımının odağı olan coğrafi sınırların genişletilmesi, insan hareketliliğinin sürmesi ile toplumsal ve bireysel çatışma bakımından bir çözüm sunamamaktadır.⁶² Ayrıca Kant Vestfalya düzenini uluslararası hukukun salt savaşa girme hakkı olarak işlev gördüğü Hobbesçu doğa düzeninin bir parçası olmakla eleştirmiştir.⁶³ Kant düşüncesinde barış arayışı insanın özünde bulunan saldırganlığa karşı gözü açık olmayı gerektirir ve bu durum devletlere uyarlandığında dış ilişkilerde kötü davranışların bu özden kaynaklandığını savunur.⁶⁴

Kant'ın felsefi temellerini attığı liberal kozmopolitanizm Avrupa devletleri arasında barışı sağlamak adına AB projesinde uygulamaya geçirilmiştir.⁶⁵ Bunun boyutlarından bir tanesi demokrasidir ve iki temele

⁵⁷ Kleingeld vd., *Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace, and History*, 82.

⁵⁸ Sedat Doğan, “Ebedi Barış ve Askeri Sosyoloji İlişkisi Üzerine Bir İnceleme”, *İstanbul University Journal of Sociology* 42, sy 1 (2022): 208, <https://doi.org/10/gssdxv>.

⁵⁹ Kleingeld vd., *Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace, and History*, 82.

⁶⁰ Kant, *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*, 34-35.

⁶¹ Kleingeld vd., *Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace, and History*, 10.

⁶² Franke, *Global limits: Immanuel Kant, international relations, and critique of world politics*, 156.

⁶³ Fine, *Cosmopolitanism*, 23-34.

⁶⁴ Nussbaum, “Kant and Cosmopolitanism”, 43.

⁶⁵ John R. Oneal and Bruce M. Russett, “The Classical Liberals Were Right: Democracy, Interdependence, and Conflict, 1950–1985”, *International Studies*

dayanır. İlki normlar bakımından demokratik devletlerin kendi içerisinde işlettiği uzlaşmazlıkları müzakereler ile çözme anlayışının devletler arasında da geçerliliğini koruması; ikincisi kurumlar bakımından demokratik ülkelerde savaşa giren liderlerin sorgulanması ve bunun sonucunda hesap vermesidir.⁶⁶ İkinci Dünya Savaşı öncesinde demokrasinin önemi azalmıştı ve Avrupa ülkelerinde otoriter yönetim biçimleri ortaya çıktı. Uzlaşmazlıkları müzakere ederek çözme normunun yerini şiddete başvurma aldı ve kurumsal bakımdan hesap verme düzeninin bulunmadığı otoriter rejimler kolayca savaş kararları alabildiler. Savaşın ağır sonuçlarını yaşayan Avrupa devletleri, iç ve dış barışı tesis etmek üzere liberal kozmopolitanizmin gerekliliklerinden olan demokratik yönetim biçimlerine geri döndüler.⁶⁷

Liberal kozmopolitanizmin AB’de yaşama geçirilen bir başka boyutu ticarettir. Ticaret, toplumların etkileşim yoluyla birbirlerini tanınmasını, anlaşmasını ve karşılıklı saygının geliştirmesini sağlar. 1929’da ABD’de başlayan ekonomik kriz tüm dünyada olduğu gibi Avrupa devletlerinde de büyük sorunlara yol açmış ve “Büyük Buhran” adı verilen dönem başlamıştı. Bu dönemin en önemli etkilerinden bir tanesi demokratik ve liberal devlet modelinin sorgulanması oldu ve korumacı ekonomi anlayışını barındıran diktatörlükler ön plana çıktı. İkinci Dünya Savaşı’na yol açan etkenlerden birisi olan bu yönetim biçiminin savaş sonrası Avrupa ülkelerine ekonomik refah ve mutluluk getirmediği gerçeğini gören liderler, Avrupa’da ekonomik bütünleşmeyi sağlayacak bir yapılanmanın temellerini attılar.⁶⁸ Ekonomik bütünleşmede karşılıklı serbest ticaretin büyük rolü vardır. Bu bakımdan zamanla malların, hizmetlerin, sermayenin ve bireylerin Birlik içerisinde serbest dolaşımı sağlanarak ekonomik bütünleşme süreci başarılmıştır. Ayrım yapılmaksızın üye ülkelerin refahını arttırmaya yönelik adımlar atılmış ve modelin başarısı Birliğin cazibe merkezi olmasını sağlamıştır. Ayrıca kişilerin serbest dolaşımı Kant’ın konukseverlik ilkesine uyumu göstermektedir.

Öte yandan devletler arası antlaşmalar ile gelişen AB kurumlarının yapısı ve işleyişi de Kant’ın hem uluslararası hukuk hem de cumhuriyetçi rejim normlarını içerisinde barındırır. Yasama ve yürütme organlarının ayrılığı bakımından AB Parlamentosu, AB Komisyonu ve AB Bakanlar Konseyi,

---

Quarterly, 41, sy 2 (1997): 267-293. Ayrıca bkz: Bruce Russett vd., “The Third Leg of the Kantian Tripod for Peace: International Organizations and Militarized Disputes, 1950–85”, *International Organization*, 52, sy 3 (1998): 441-467.

⁶⁶ Russett, “Liberalizm”, 119.

⁶⁷ Russett, a.g.m.,127.

⁶⁸ Russett, a.g.m.,128.

Kantçı felsefenin cumhuriyetçi rejim yaklaşımını yansıtır. Başlangıçta tasarlanan ekonomik bütünleşmenin sağlıklı işleyebilmesi adına kurumsal alt yapı oluşturma gerekliliği vardı ve zamanla AB ekonomik birlikten çevre ve sağlık gibi birçok politika alanının bile ortaklaştırıldığı günümüzdeki kurumsal yapısına dönüştü.⁶⁹ Hükümetler arası yapısını koruyan Birlik egemenlik haklarının bir bölümünü devreden devletlere sahip olması bakımından benzersiz yapıdadır (ulus üstü / supranational). Oluşturulan üst yapı liberal kozmopolitizm anlayışına uygun bir barışın sürekliliğinin teminatı olmuştur.

II. Liberal Kozmopolitizm Bağlamında AB Komşuluk Politikası: Ukrayna ve Moldova

AB'nin, demokrasi, ticaret ve iş birliği gibi liberal kozmopolitan ilkeleri kendi sınırları dışında da destekleme veya yaşama geçirme çabasının bir yansıması komşuları ile olan ilişkiler olmuştur. 2000'li yılların başında AB'nin doğuda doğal sınırlarına ulaştığı görüşü baskındı ancak bu görüş beraberinde güvenlik sorunlarını da getireceği için yumuşatılarak "AB Komşuluk Politikası" na (ABKP) dönüştürüldü.⁷⁰ 2002 Kopenhag Zirvesi'nde bir girişim olarak başlatılan ABKP'da İngiltere'nin Ukrayna, Moldova, Rusya Federasyonu ve Belarus ile ilişkilere önem verilmesi ön plana çıkmıştı ancak Rusya katılmayı reddetti çünkü bu politika kapsamında AB ile eşit bir ilişki kurulamayacağını savunuyordu.⁷¹ ABKP'nin yol haritasını belirleyen belge ise 2004 yılında Komisyon'un hazırladığı "Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi" olmuştur.⁷² ABKP ile AB'nin söz konusu ülkelerle ilişkilerinde tamamen tam üyelik perspektifi dışında gelişen ve komşu ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmasına yardımcı olması düşünülen, Avrupalılaştırmanın gündemde olmadığı bir strateji olarak esasen güvenliğin sağlanması amaçlanmıştı.⁷³ Bu bakımdan AB'nin doğusuna yönelik komşuluk politikası aynı zamanda bu ülkelerde demokrasi, şeffaflık ve siyasi istikrarı

⁶⁹ Russett, a.g.m., 128.

⁷⁰ Chris Rumford, "Theorizing Borders", *European Journal of Social Theory* 9, sy 2 (2006): 161, <https://doi.org/10/bwrnw4>.

⁷¹ Karen E. Smith, "The Outsiders: the European Neighbourhood Policy", *International Affairs* 81, sy 4 (2005): 759, <https://doi.org/10/d25pbm>.

⁷² Özlem Akçay, "Avrupa Komşuluk Politikası" *Ulusalda Küresel: Popülizm, Demokrasi, Güvenlik Konferansı*, (İstanbul, Işık Üniversitesi Yayınları, 2020), 3.

⁷³ Akçay, 3-4.

sağlamaya yöneliktir ve özellikle Rusya, Belarus, Ukrayna, Moldova ve Akdeniz komşularını kapsayan Geniş Avrupa (*Wider Europe*) kavramı içerisinde değerlendirilmiştir.⁷⁴ Ancak dış politikada bir araç olarak kullanılan ABKP, Rusya etkisindeki ülkelerin Rusya bağımlılığını azaltmayı başaramamıştır.⁷⁵ Bunun yanında AB yumuşak güç kullanarak ilişki kurduğu bu ülkelerde demokratikleşme konusunda iyileştirmeler sağlayabilmiştir.⁷⁶ İstisna olarak 1995 yılında Belarus ile imzalanan Ortaklık ve İş Birliği Antlaşması onay sürecindeyken ülkede hakim olan otokratik yönetim nedeniyle durdurulmuştur.⁷⁷

Ukrayna ile Birlik arasında 1998 yılında “Avrupa Toplulukları ve Üye Devletleri ile Ukrayna Arasında Ortaklık ve İş birliği Anlaşması” imzalanmıştır.⁷⁸ Anlaşma taraflar arasında siyasi diyalogu kurmak, ekonomik ve ticari iş birliği ilişkilerini teşvik etmek ve sosyal konularda yakınlaşma zemini oluşturmak adına yapılmış ayrıca Ukrayna'nın demokrasini güçlendirme, ekonomik gelişimine katkıda bulunma ve piyasa ekonomisine geçişini destekleme hedefi belirlenmiştir. 2007 yılında bu anlaşmanın yenilenmesi için müzakerelere başlanmış⁷⁹ ve 2014 yılına gelindiğinde 1998'deki anlaşma “Bir Tarafta Avrupa Birliği ve Atom Enerjisi Topluluğu ve Bunların Üye Devletleri ile Diğer Tarafta Ukrayna Arasında Ortaklık Anlaşması” adı ile yenilenmiştir. Yenilenen antlaşmada Ukrayna ile de serbest piyasa ekonomisi ilkeleri bağlamında ekonomik ilişkilerin kurulacağı ifade edilmiş, hukukun üstünlüğü, iyi yönetim, yolsuzlukla mücadele, ulus-aşırı örgütlü suçların ve terörizmin farklı türleriyle mücadele, sürdürülebilir

⁷⁴ Zeynep Yücel, “Avrupa Birliği'nin Genişleme Politikasının Güvenlik Boyutu”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, sy 13 (2008): 40.

⁷⁵ Eduard Khusainov, “Avrupa Birliği ve Rusya Federasyonu Güvenlik İlişkileri” (Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, 2014), 30-31.

⁷⁶ Martin Nilsson ve Daniel Silander, “Democracy and Security in the EU's Eastern Neighborhood? Assessing the ENP in Georgia, Moldova, and Ukraine”, *Democracy and Security* 12, sy 1 (02 Ocak 2016): 52, <https://doi.org/10/f3m4d5>.

⁷⁷ Smith, “The Outsiders: the European Neighbourhood Policy”, 760.

⁷⁸ “Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and Their Member States, and Ukraine- Protocol on Mutual Assistance between Authorities in Customs Matters- Final Act- Joint Declarations - Exchange of Letters in Relation to the Establishment of Companies - Declaration of the French Government” (1998), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A21998A0219%2802%29>.

⁷⁹ <https://www.kmu.gov.ua/en/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu>, Erişim: 20 Kasım 2023

kalkınmanın teşviki ve etkin çok taraflılık konularında iş birliği hedeflenmiştir. Kapsamlı bir hukuki belge olan bu antlaşma 1 Ekim 2017 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁸⁰ Antlaşmada Ukrayna tarafı ise kademeli olarak AB teknik ve tüketici standartlarına uymayı taahhüt etmiş, derin ve kapsamlı serbest ticaret alanı konusunda iş birliği ön görülmüştür. Ancak Şubat 2022’de Rusya’nın söz konusu ülkeye saldırıları karşısında 24 Nisan 2023’te AB bu antlaşmada değişiklik yaparak ticaretin geçici serbestleşmesine ilişkin düzenlemeyle gümrük vergilerini ve kotaları askıya almıştır.⁸¹ Dolayısıyla güvenlik öncelikli bir gerekçeyle ticaret önündeki engellerin hızlıca ortadan kaldırılabildiği görülmektedir.

Diğer aday ülke statüsü verilen Moldova ile ilk olarak Temmuz 1998’de yapılan Ortaklık ve İş birliği Antlaşması Haziran 2014’te yenilenmiştir.⁸² Antlaşma Moldova’nın AB ile ekonomik bütünleşmesini teşvik etmek amacıyla Moldova mevzuatının AB mevzuatı ile uyumlaştırılmasını ön görmektedir. Bunun dışında ticaret ile ilgili kolaylaştırıcı düzenlemelere yer verilmiş, AB iç pazarı ile kademeli bütünleşme hedeflenmiştir. İş birliği kapsamında da ülkenin AB programlarına ve ajanslarına katılımının teşvik edilmesi için stratejiler geliştirilmesi hedeflenmiştir. Sınır güvenliği bakımından 14. Madde göç, sığınma ve sınır yönetimini kapsamaktadır. Ayrıca bu antlaşma ile getirilen önemli bir değişiklik vize serbestliği eylem planı çerçevesinde Moldova vatandaşlarının AB ülkelerine vizesiz seyahatinin hedeflenmesi olmuştur ki burada da liberal kozmopolitan ilkelerin gözetildiği görülmektedir.

---

⁸⁰ “Association Agreement between the European Union and Its Member States, of the One Part, and Ukraine, of the Other Part”, 161 OJ L § (2014), http://data.europa.eu/eli/agree_international/2014/295/oj/eng.

⁸¹ “Regulation of The European Parliament and of The Council on Establishing the Ukraine Facility”, Erişim 20 Kasım 2023, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-06/COM_2023_338_1_EN_ACT_part1_v6.pdf.

⁸² “Association Agreement Between the European Union and the European Atomic Energy Community and Their Member States, of the One Part, and the Republic of Moldova, of the Other Part”, Erişim 20 Kasım 2023, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0830%2801%29&from=EN%20> (.

III. Ukrayna ve Moldova’da Rusya Faktörü

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) döneminde bir arada bulunan bütün ülkelere mensup halklar "sözde" eşitti ancak Ruslar her alanda öne çıkan millet olmuştu ve Ukraynalılar Slavik olmayanlara göre Ruslara yakın bir konumda olmalarına rağmen kullandıkları dil Ruslar tarafından aşağılanıyordu.⁸³ Böylece Ukraynalıların Rusya’dan uzaklaşıp Avrupa’ya yaklaşması tetiklendi. Bunun yanında İkinci Dünya Savaşı sonrası SSCB batı sınırını belirlerken Polonya’nın en önemli kültür kenti Lwow’u Ukrayna sınırları içinde bırakması günümüzdeki Lviv kentini ortaya çıkarmıştır.⁸⁴ Bu bir bakıma Rusya’nın Ukrayna’dan vazgeçmeyeceğini gösteriyordu. AB aday ülke olarak kabul ettiği Ukrayna için kozmopolitan normlar çerçevesinde hareket ettiğini düşünse bile aslında koşullar çok farklıdır. Öncelikle Ukrayna’da farklılıkların dostça bir arada yaşadığı ortam söz konusu değildir, insanlar ülkelerini terk etmek zorunda kalmışlar, güvenlik boyutu ön plana çıkmıştır.⁸⁵ Ülkenin doğu bölgesinde önemli bir nüfusa sahip Rus asıllı Ukrayna vatandaşları yaşamaktadır. Bu insanlar 1950’li yıllara kadar Stalin’in zorunlu göç politikası ile bölgeye yerleştirilmiştir.⁸⁶ Donbas adı verilen bu bölge Donetsk ve Luhansk şehirlerinden oluşmaktadır ve burada yaşayan Ruslar Ukrayna devletine bağlı kalmayı istememektedirler. Söz konusu bölgenin yanı sıra Ukrayna’nın güneyinde de Rus devleti askeri faaliyetleri sürdürdüğünden Ukraynalılar başta Polonya olmak üzere doğu Avrupa ülkelerine ve Türkiye’ye göç etmek durumunda kalmışlardır.

İkinci olarak ortak kimlik boyutunda, yapılan araştırmalara göre Avrupa’da yaşayan halklar Ukrayna ile Moldova, Rusya, Belarus, Kazakistan, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan’ı hem kimlikleri hem de coğrafyası bakımından Avrupalı görmemektedirler.⁸⁷ Üçüncüsü kozmopolitan siyasi

⁸³ Laada Bilaniuk, “Race, Media, and Postcoloniality: Ukraine Between Nationalism and Cosmopolitanism”, *City Society* 28, sy 3 (2016): 344, <https://doi.org/10/gssqwj>.

⁸⁴ Albert Bressand, “Between Kant and Machiavelli: EU Foreign Policy Priorities in the 2010s”, *International Affairs* 87, sy 1 (2011): 69, <https://doi.org/10/dwf9w5>.

⁸⁵ Per Ståhlberg ve Göran Bolin, “Having a Soul or Choosing a Face? Nation Branding, Identity and Cosmopolitan Imagination”, *Social Identities* 22, sy 3 (2016): 286-87, <https://doi.org/10/f3ptw5>.

⁸⁶ Bülent Atasever, Dinçer Alptekin ve Levent Ersin Orallı, “Ukrayna Örneğinde Uluslararası Göçün Araçsallaştırılması”, *Bitlis Eren Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1, sy 1 (2023): 3.

⁸⁷ Ivan Katchanovski, “EU and NATO Enlargement Puzzles”, 2010, 12, <https://doi.org/10/fxz4xc>.

düzeni desteklemek bakımından, AB 2014'de Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan gerilimde Rusya'ya yaptırımlar uygulamış ancak Ukrayna'nın maruz kaldığı ekonomik ve jeopolitik zorluklara karşı gerekli desteği göstermemiştir.⁸⁸ Son olarak AB Ukrayna ile Rusya arasındaki gerilimde evrensel normatif yargı standartlarına uyulması yönünde çağrılarda bulunsa bile pratikte bu yönde bir adım atmamış/atamamış ve uluslararası hukukun işletilmesini sağlayamamıştır. Birliğin dış egemenlikte uyumsuzlukları müzakere ile çözüme kavuşturması gerekir ancak AB'nin bu yönde de etkin ve sürekli bir çabası olduğu gözlenmemiştir.

Moldova'ya baktığımızda ise Avrupa'nın en yoksul ülkelerinden bir tanesi olan ülkenin doğal kaynakları çok az olup, ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayanmakta, tarihsel ve kültürel olarak çok yakın olduğu Romanya'dan siyasi olarak Rusya'ya bağımlı olmasıyla ayrılmaktadır.⁸⁹ 1990'lı yılların başlarında Moldova'nın Transdinyester bölgesindeki ayrılıkçı hareketlerin Moldova merkezi hükümetiyle çatışma boyutuna gelmesi sonucu Rusya müdahalede bulunmuş ve 2000'li yılların başlarına kadar barışı koruma gereğiyle bölgede asker konuşlandırmış ve 2015 yılında da askeri tatbikat düzenlemiştir.⁹⁰ Moldova'nın doğu sınırındaki Transdinyester bölgesinin Rusya bakımından Ukrayna savaşındaki önemi ise Ukrayna'nın Karadeniz kıyılarını ele geçirdikten sonra bu ülkeyi güneyden çevreleyebilecek bir konumda olmasıdır.⁹¹ 22 Şubat 2005'te Moldova ile AB arasında, Moldova'nın ekonomik ve demokratik reformunu desteklemeyi amaçlayan ABKP Eylem Planı (EURMAP) imzalanmıştır.⁹² Ancak Romanya'nın Birlik tam üyesi olmasıyla AB'nin sınır komşusu konumuna ulaşan Moldova için AB, ABKP yoluyla tam üyelik yolunu tıkamış ve 2030'lu yıllardan önce bu yönde adımların atılamayacağını belirtmiştir.⁹³ Moldova ile birlikte Belarus,

⁸⁸ Neil MacFarlane ve Anand Menon, "The EU and Ukraine", *Survival* 56, sy 3 (2014): 97, <https://doi.org/10/gcjqcd>.

⁸⁹ Amy Verdun ve Gabriela E. Chira, "From Neighbourhood to Membership: Moldova's Persuasion Strategy Towards the EU", *Southeast European Black Sea Studies* 8, sy 4 (2008): 434-35, <https://doi.org/10/cqz6b>.

⁹⁰ Nilsson ve Silander, "Democracy and Security in the EU's Eastern Neighborhood? Assessing the ENP in Georgia, Moldova, and Ukraine", 52-53.

⁹¹ Ufuk Güneş, "Rusya Federasyonu (RF)-Ukrayna 'Savaşı', Bölgesel Güvenlik ve Avrupa Güvenliği ile Güvenlik ve Silahsızlanma Düzenlemeleri Üzerine Olası Etkileri", Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2022, 12.

⁹² Verdun ve Chira, "From Neighbourhood to Membership: Moldova's Persuasion Strategy Towards the EU", 433.

⁹³ Verdun ve Chira, 431.

Rusya ve Azerbaycan'a AB üyeliği konusunda, kriterleri karşılasalar bile gerçekleşeceği yönünde bir gelecek vaat edilmemiştir.⁹⁴ Moldova iç siyasetinde de siyasetçilerin AB üyeliğini gerekçe göstererek yolsuzluklara bulaştıkları bilinmektedir ve bu durum siyasi ve ekonomik reformları yapılamaz hale getirmiş, 2013-2015 dönemi dışında ülkede AB üyeliği konusu çok tartışılan bir konu olmamıştır.⁹⁵ Bununla birlikte AB'nin Rusya'ya karşı güvenlik endişeleri Ukrayna'nın üyeliğini gündeme getirebileceği ve bu durumda aynı gerekçelerle Transdinyester bölgesi nedeniyle Moldova'nın da üyeliğinin söz konusu olabileceği görüşü ortaya atılmıştır.⁹⁶

SSCB dağıldıktan sonra Rusya için Ukrayna'nın anlamı; ülkesinin bir uzantısı olduğu, bağımsız olarak kalmasının ise Rusya güvenliği bakımından en büyük tehdidi oluşturduğu yönündedir.⁹⁷ 1992'de Rusya'da aşırı milliyetçi Vladimir Jirinovski'nin yakaladığı Duma (Rusya Meclisi) başarısı Avrupa'yı endişelendirmiş ve Rusya'nın demokratik çizgiden daha da uzaklaşabileceğine ilişkin korkulara neden olmuştur.⁹⁸ Ancak Yeltsin yönetimi yapıcı tutumuyla bu endişeleri boşa çıkarmıştır. SSCB'nin dağılmasından Putin iktidarına kadar olan dönemde, Rusya AB'yi NATO'nun karşısında olan, ekonomik ve teknik bakımdan Rusya'ya destek sağlayacak ve ABD ile Avrupa'nın bağlantısını koparacak bir yapı olarak görmüştür ancak 2001 yılında Bulgaristan'ın tarihsel ve kültürel yakınlığı olan Rusya'ya vize uygulamaya başlamasıyla Ruslar ve Putin için ilk uyanış gerçekleşmiştir.⁹⁹

Rusya devlet başkanı Vladimir Putin'in göreve gelmesinden itibaren "Rus Dünyası" (*Russkiy Mir*) anlayışı ile dış politika kararlarını almış ve bu doğrultuda Avrupa'nın doğusunda bulunan ve Rus uyrukluların yaşadığı

⁹⁴ Katchanovski, "EU and NATO Enlargement Puzzles", 2.

⁹⁵ Leonid Litra ve Ivane Chkhikvadze, "EU Membership Perspective for Georgia, Moldova, and Ukraine: Impossible, Forgotten or Hidden?", Institute of World Policy, 2016, 4-5.

⁹⁶ Verdun ve Chira, "From Neighbourhood to Membership: Moldova's Persuasion Strategy Towards the EU", 432.

⁹⁷ Bahlul Aliyev, "Nato'nun Avrupa Güvenliği Bağlamında Ukrayna-Rusya Krizinde Oynadığı Rol (1991-2014)" (Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, 2015), 57.

⁹⁸ O'Brennan, "Bringing Geopolitics Back In': Exploring the Security Dimension of the 2004 Eastern Enlargement of the European Union", 165.

⁹⁹ James Greene, *Russian responses to NATO and EU enlargement and outreach* (Chatham House London, 2012), 5-6.

ülkelere yönelik emellerini ortaya çıkarmıştır.¹⁰⁰ Putin döneminde ortaya atılan bir başka kavram olan "Egemen Demokrasi" ile Batı'nın Kantçı yayılmasına karşılık egemenliğin korunmasının önemi ortaya konulmuş ve aynı zamanda Batı karşıtı Rus dış politikasının temeli oluşturulmuştur.¹⁰¹ 2008 yılı NATO Bükreş Zirvesinde Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO'ya üye olması gündeme gelmiş ancak ABD'nin bu konuda ısrarına rağmen o dönem Almanya ve Fransa Rusya'ya karşı cephe almamak için buna karşı çıkmıştır.¹⁰² NATO, 2008 Bükreş Zirvesi sonuç bildirgesinin 23. maddesinde Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO'ya üyelik başvurularını memnuniyetle kabul ettiğini, demokratik atılımların desteklendiğini ve söz konusu ülkeler için Üyelik Aksiyon Planı'nın hayata geçirildiğini duyurmuştur.¹⁰³ 2014 yılında yaşanan Rusya-Ukrayna krizi sonrası 2015 yılında iki taraf arasında imzalanan Minsk Antlaşması'na Almanya ve Fransa aracı olmasına karşın ilerleyen dönemde Ukrayna Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi, Rusya'da Minsk Antlaşması'na uyulmadığı gerekçesiyle gerginliği sürdürmeye devam etmiştir.¹⁰⁴ Rusya'nın 2014'te Kırım'ı ilhakı ile Karadeniz'de hakimiyeti artmış, Avrasya Birliği (AB'nin Gümrük Birliği'ne karşılık oluşturulmuş yapı) sağlamlaştırılmış, "Yakın Çevre Politikası"nın güvenliği ve Avrupa enerji yolunun kontrolü sağlanmış ve Ukrayna'nın olası NATO üyeliğine karşı Batı'ya gözdağı verilmiştir.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Mehmet Nur Çelikaslan, "Ukrayna-Rusya Savaşı: Avrupalı Bir Millet'in Yıkımı", *Türk Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 3, sy 1 (2022): 60.

¹⁰¹ Nezaha Musaoğlu, "Putin İktidarı Döneminde Rus Dış Politikasının Normatif Temelleri: "Egemen Demokrasi" Söylemi", *Karadeniz Araştırmaları*, sy 45 (2015): 29, <https://doi.org/10/gssqwk>.

¹⁰² Sedat Ergin, "NATO 2008'de aldığı Ukrayna'nın üyeliği kararını neden uygulamadı?", 16 Şubat 2022, Erişim 20 Kasım 2023, <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/nato-2008de-aldigi-ukraynanin-uyeligi-kararini-neden-uygulamadi-42004732>.

¹⁰³ NATO, "Bucharest Summit Declaration Issued by NATO Heads of State and Government (2008)", NATO, Erişim 20 Kasım 2023, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_8443.htm.

¹⁰⁴ Sinem Çelik, "2022 Rusya'nın Ukrayna'yı İşgali: AB Eenteegrasyonu İçin Yeni Dönem", *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi* 6, sy 2 (2022): 527-28, <https://doi.org/10/gssqwn>.

¹⁰⁵ Bilal Karabulut, "Uluslararası İlişkilerde Savaş Olgusunun Yaşadığı Dönüşüm: Hibrit Savaş ve Rusya Örneği", *Karadeniz Araştırmaları*, sy 55 (2017): 127, <https://doi.org/10/gssqwm>.

2015 mülteci krizi ile Rusya Avrupa'ya yönelik iki tür politika geliştirmiş ve ilkin Estonya ve Litvanya gibi Rusça konuşan kitlelere sahip ülkelere etki ederek doğrudan Almanya'yı hedef almış; ikinci olarak da Doğu Avrupa'da aşırı sağ eğilimli siyasetçileri destekleyerek etki alanını korumaya çalışmıştır.¹⁰⁶ Ancak ikinci politika aşırı sağ eğilimlerin bir tür neo-Nazi anlayışına evrilerek kontrolden çıkması ve Rusya karşıtı bir konuma geçilmesi riskini doğurmuş, İslam karşıtı anlayışı da körükleyerek Rusya'nın Müslüman nüfusu için tehlikeli hale gelmesini sağlamıştır.¹⁰⁷ Brexit'e kadar olan süreçte Rusya AB ile ilişkilerini BM çerçevesinde yürütmeye çalışmış ancak İngiltere'nin ayrılmasıyla BM Güvenlik Konseyinde AB temsilcisi olarak sadece Fransa'nın kalması nedeniyle AB'ye karşı kendisini daha güvende hissetmiştir. Putin'in Rusya Devlet Başkanı olarak seçildiği ilk döneminde Avrupa ile iş birliği içerisinde hareket etme anlayışı, son döneminde tamamen değişmiş ve rekabet isteği ön plana çıkmıştır.¹⁰⁸ Bunun bir sonucu olarak Ukrayna gibi Moldova'da Rusya için önemli hale gelmiştir. Ukrayna'yı güneyden çevrelemek amacı dışında AB ile Ukrayna arasında tampon işlevi gören bu ülkenin AB ile yakınlaşması Rusya'nın etki alanından uzaklaşması anlamına gelmekte ve çıkarlarına uymamaktadır.

IV. Ukrayna ve Moldova Adaylık Statüsü Liberal Kozmopolitanizm ile Uyumlu mu?

2012 yılı Ekim ayında AB Nobel Barış Ödülü'nü aldığı öne çıkan faktörler birliğin demokrasi ve insan hakları konularında öncü rolü ile 1980'ler ve 1990'lardaki genişlemelerde otoriter ve sosyalist rejimleri barışçıl yolla demokrasiye dönüştürülebilmesi olmuştur.¹⁰⁹ 2010'lu yıllara kadar olan dönemde hem AB hem de muhatap olduğu Ukrayna ve Rusya Federasyonu dış politika yönelimlerini belirlerken liberal kozmopolitanizm ilkelerine daha yakın bir duruş sergilemişlerdir.¹¹⁰ Bu bakımdan 2022 yılına gelindiğinde AB'nin Ukrayna ve Moldova'ya adaylık statüsü vermesi normal koşullarda

¹⁰⁶ Stefano Braghiroli ve Andrey Makarychev, "Redefining Europe: Russia and the 2015 refugee crisis", *Geopolitics* 23, sy 4 (2018): 832-35, <https://doi.org/10/ghwp98>.

¹⁰⁷ Braghiroli ve Makarychev, 837.

¹⁰⁸ Burak Çalışkan, "Vladimir Putin'in Dış Politika Felsefesi", İNSAMER, 2019, 5.

¹⁰⁹ Nilsson ve Silander, "Democracy and Security in the EU's Eastern Neighborhood? Assessing the ENP in Georgia, Moldova, and Ukraine", 46.

¹¹⁰ Bressand, "Between Kant and Machiavelli: EU Foreign Policy Priorities in the 2010s", 66-67.

Kantçı bir eylemin uzantısı olarak görülebilirdi ancak özellikle Rusya'nın Ukrayna'yı bir bakıma kendi ülkesinin devamı olarak görmesi AB için konunun boyutunu değiştiren bir etken olmuştur.¹¹¹ AB burada tipik Hobbesçu yaklaşımı ortaya koymuştur. Çünkü uluslararası ilişkilerde güvenlik yaklaşımının mimarı kabul edilen Hobbes'a göre bir devletler topluluğu (örneğin AB), bir başka devletler topluluğuna (örneğin Rusya Federasyonu) karşı ne kadar fazla müttefik elde ederse kendisini o derece güvende hissetmektedir.¹¹² Oysaki AB kuruluş ve gelişim aşamaları bakımından savunma amaçlı bir birliktelik olmamıştır. Avrupa'nın özellikle Rusya'ya enerji konusundaki bağımlılığı AB içerisinde ayrışmalara neden olabilecek bir koz olarak Rusya tarafından kullanılmakta ve birlik olma durumuna zarar verilmek istenmektedir ki bu duruma karşı AB'nin Ukrayna'ya tam üyelik yolunu açması birlikteliği güçlendirecek bir adım olarak görülebilir.¹¹³ Ancak bu aynı zamanda Ukrayna ve Moldova'nın barışçı amaçlarla aday ülke yapılmadığının da bir kanıtıdır. AB'nin Moldova ile Ukrayna'yı aday ülke ilan ettiği sırada Ukrayna'ya askeri ve maddi yardımlarda bulunması da bunun başka bir göstergesi olmuştur.¹¹⁴ 2022 Şubat ayında başlayan ve bu makale yazılırken devam etmekte olan Rusya-Ukrayna Savaşı'nda AB tarihinde ilk defa savaşan bir ülkeye mali ve askeri yardımda bulunarak savunma topluluğu olmama politikasında değişikliğe gitmiştir. Buna karşın savaş sonrasında Ukrayna'nın bir bütün halinde AB'ne üye olma olasılığı Rusya'nın ülkenin doğusunda oluşturduğu fiili durum nedeniyle olanaklı görünmemektedir.¹¹⁵

Avrupa Komisyonu 17 Haziran 2022'de yapılan başvuruları değerlendirerek Ukrayna ve Moldova'ya AB aday ülke statüsü tanınmasını Konsey'e tavsiye etmiştir.¹¹⁶ Bunun sonucunda 23 Haziran 2022'deki Avrupa Konseyi sonuç bildirisinde Ukrayna ve Moldova ile Gürcistan'a da AB

¹¹¹ Aliyev, "Nato'nun Avrupa Güvenliği Bağlamında Ukrayna-Rusya Krizinde Oynadığı Rol (1991-2014)", 62.

¹¹² J. Frederik M. Arends, "Homeros' dan Hobbes ve Ötesine:" Güvenlik" Kavramının Avrupa Geleneğindeki Boyutları", *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 6, sy 22 (2009): 23-24.

¹¹³ Çelikaslan, "Ukrayna-Rusya Savaşı: Avrupalı Bir Millet'in Yıkımı", 23-24.

¹¹⁴ Özgür Nuhut, "AB Ordusu Kurma Çabaları Nereye Evrildi ve NATO'yla Birlikte Nereye Evrilebilir?", *Cappadocia Journal of Area Studies* 4, sy 1 (2022): 128.

¹¹⁵ Çelik, "2022 Rusya'nın Ukrayna'yı İşgali: AB Eentegrasyonu İçin Yeni Dönem", 530-31.

¹¹⁶ "EU Commission's Recommendations for Ukraine's EU candidate status | EEAS", Erişim 20 Kasım 2023, https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu-commissions-recommendations-ukraines-eu-candidate-status_en?s=232.

üyelik perspektifinin sunulduğu, Gürcistan'a adaylık statüsünün verilmesinde bir engel olmadığı ancak bu aşamada statünün Ukrayna ve Moldova'ya resmen verildiğini duyurmuştur.¹¹⁷ Konsey bu kararı alırken Maastricht ve Kopenhag kriterlerinden daha çok Rusya ile Ukrayna arasında Şubat 2022'de başlayan savaşın belirleyici olduğunu ifade etmiştir. Bu durum adaylık statüsü verirken Konsey'in, AB'nin kuruluş felsefesinde yer alan liberal kozmopolitan değerleri içeren, demokratik, ekonomik ve hukuki ilkeleri geri plana ittiğini göstermektedir. Açıkça anlaşılıyor ki güvenlikçi yaklaşımların önceliği varlığa yönelik tehdidin bertaraf edilmesi ve varlığın sürdürülmesi olduğundan liberal kozmopolitanizmin demokratik, ekonomik ve hukuki normlarının sürdürülmesi tehlikeye düşmektedir.

Kant'ın bir antlaşma maddeleri gibi sıraladığı ebedi barış ön hazırlık koşulları bu durumu anlamamıza yardımcı olabilecektir. Ebedi Barış'ın yazıldığı dönem göz önüne alındığında bazı maddelerin günümüze uyarlanarak değerlendirilmesi pek kolay değildir. Ancak bazılarında çıkarım yapılmak istenirse üçüncü ön hazırlık maddesine göre sürekli orduların bulundurulmaması gerektiği AB tarafından Rusya ile Ukrayna arasındaki savaşa kadar çoğunlukla uygulanmış bir ilke olup, bu savaşla başlayan güvenlik kaygılarının tersi yönde adımların atılmasına vesile olduğu görülmektedir. Aday ülke Ukrayna'nın da fiili bir saldırıya maruz kalması söz konusu olduğundan sürekli ordulara gereksinim duyduğu açıktır. Bu noktada akla gelen ilk soru aday ülke Ukrayna'nın olası bir tam üyelik durumunda askeri gücünde azaltmaya gidip gitmeyeceğidir. Ön hazırlık maddelerinden altıncısına göre de "ileride düşmanlık yaratacak eylemlerde bulunulmamalı" ifadesi yer almasına rağmen AB Rusya'ya hem yaptırımlar hem de tam üyelik perspektifi verdiği ülkeler yoluyla meydan okumakta ve düşmanlığı kalıcı hale getirecek adımlar atmaktadır. Tüm bu gelişmeler "ebedi barışın" ön hazırlığındaki çatlakları göstermektedir. Ayrıca kozmopolitan bir demokrasinin oluşturulması toplumların ve devletlerin rızasını gerektirir ve ancak alınan bu rıza sonrası temsilciler yoluyla yürütülecek ilişkilerle

---

¹¹⁷ "European Council Conclusions on Ukraine, the Membership Applications of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia, Western Balkans and External Relations, 23 June 2022", Erişim 20 Kasım 2023, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/23/european-council-conclusions-on-ukraine-the-membership-applications-of-ukraine-the-republic-of-moldova-and-georgia-western-balkans-and-external-relations-23-june-2022/>.

gerçekleşebilir.¹¹⁸ Bu durumda Ukrayna'nın doğu bölgesinin Rusya'ya yakın olduğu bilinmekteyken Ukrayna'nın bir bütün olarak AB'ne tam üye yapılması ne kadar doğru bir adımdır? Aynı durum Moldova'nın Transdinyester bölgesi bakımından da geçerlidir.

AB'nin mülteci sorununda takındığı tutum da “kendisine kozmopolit” olduğunu göstermiştir. Zaten ABKP ile coğrafi alan belirlenmiş, doğu sınırları net bir şekilde ifade edilmiştir. Ukrayna, Moldova ve Gürcistan ile ABKP çerçevesinde ilişkilerin kurulacağı/kurulduğu, AB perspektifinin verilmeyeceği 2000'li yılların başından itibaren istikrarlı bir dış politika söylemi iken, Rusya'nın şiddete başvurması ile ne değişmiştir? Aslında öncesinde Kırım'ın Rusya tarafından işgal edilmesiyle Rusya ile Ukrayna arasında imzalanan ve Almanya ile Fransa'nın aracı olduğu Minsk Antlaşması'nın geçerliliğini kaybetmesi, AB'nin tutumundaki değişikliğin temel nedenlerinden bir tanesi olmuştur. Bununla birlikte nedeni ne olursa olsun AB'nin yumuşak güç olmaktan vazgeçerek sertleşmeye başlaması ve beklenmedik biçimde Ukrayna ve Moldova'ya aday ülke statüsü vermesi elbette liberal kozmopolitanizmin gerekliliği ile açıklanamayacaktır. Çünkü söz konusu yaklaşım güvenlik önceliklidir. Ayrıca serbest ticaretin ve ekonomik kıstasların dikkate alınmadığı bir gerçektir. Her iki ülkenin ekonomik bakımdan AB kriterlerinin çok uzağında olması, serbest ticarete uygun bir ortam bulunmaması, hizmet ve malların serbest dolaşımının fiilen olanaklı olmaması ve nihayet kişilerin savaş ortamında serbest hareketten ziyade zorunluluk nedeniyle yer değiştirmesi liberal kozmopolitanizm ile uyumsuzlukları ortaya koymaktadır.

Sonuç

İki büyük dünya savaşından sonra Avrupa ülkelerinin çoğu barış içinde yaşayan bir Avrupa hayalini gerçekleştirmek için bir araya gelmişlerdir. Bu barış hayalini Kant'ın gösterdiği yolu takip ederek, aralarında demokratik normların yayılmasını, ekonomik entegrasyonu ve uluslararası kurumları hayata geçirerek başarmışlardır. Avrupa Birliği'nin tarihi söz konusu liberal kozmopolitan normların başarıyla uygulandığı bir öyküdür. Bununla birlikte, AB'nin karşılaştığı son yıllarda artarak devam eden yasadışı göç, Ukrayna-Rusya savaşı gibi güvenlik problemleri Birlik içinde Gerçekçi/güvenlikçi

---

¹¹⁸ David Held, “Cosmopolitan Democracy and the Global Order: New Agenda”, içinde *Perpetual peace: essays on Kant's cosmopolitan ideal*, ed. James Bohman ve Matthias Lutz-Bachmann (Cambridge: Mit Press, 1997), 245.

politikaları öne çıkarırken, kuruluş felsefesinde yer alan liberal kozmopolitan değerlerin çeşitli ayrımlar, dışlamalar ve çatışma yanlısı politikalarla göz ardı edilmesini beraberinde getirmektedir. Bunda üyelikten sonra ülkeler üzerindeki AB kurumlarının azalan etkisi de rol oynamaktadır. Bir bakıma Birlik, ülkelerin bireysel tercihlerinin daha baskın hale geldiği bir platform haline gelmektedir. Bununla birlikte, AB'nin genişleme politikalarında ise, başka ülkelerle siyasi ve askeri sorun yaşayan ülkelere adaylık statüsü ve üyelik verilmesi reaksiyoner, güvenlikçi bir hamle olarak değerlendirilmekte ve iç ve dış çatışma risklerini artırdığı için liberal kozmopolitan normlarla çelişmektedir.

Ukrayna-Rusya savaşıyla başlayan süreçte ise, Ukrayna toprakları kısmen de olsa işgale uğradığı için ve toprak iddialarından dolayı Ukrayna'nın siyasi netliği tartışmalı hale gelmiştir. Benzer şekilde Moldova'nın da Transdinyester bölgesindeki Rus iddiaları ve askeri varlığı, bu ülke için de siyasi muğlaklığı beraberinde getirmektedir. Hem Ukrayna'ya hem de Moldova'ya adaylık statüsü verilmesi AB'yi doğrudan çatışmanın içine çekme riskini taşımaktadır. Zira Rusya, AB'nin bu ülkeleri içine alarak genişlemesini kendi güvenliğine tehdit olarak okumaktadır. Bir savunma birliği olmayan AB'nin, kuruluşundan bu yana adeta barışçıl liberal kozmopolitan değerleri yaşatmak üzere bir misyon benimsemiş olması bu tür sıcak çatışma riskini barındıran genişlemeyle tehlikeye girmektedir. Ayrıca Birlik üyesi bazı ülkelerin Rusya ile başta enerji olmak üzere bazı sektörlerde yakın ekonomik çıkar ilişkilerine sahip olmaları, AB içinde de çatlak seslerin yükselmesine neden olmaktadır ve/veya Rusya bu durumu Birlik aleyhine kullanmaktadır. Üstelik, AB ülkelerinin Ukrayna'ya askeri ve maddi destek vermeleri de bu adaylık sürecinin barışçıl amaçlar güdülerek başlatıldığı iddiasını zayıflatmaktadır. Güvenliğini NATO şemsiyesi altında sağlayan AB'nin, genişlemesinde güvenlikçi yaklaşımları merkezi bir motivasyon haline getirmesi ile, adaylarda aranan hem demokratik normların uygulanmasının hem de ekonomik entegrasyon için yapılması gerekenlerin geri plana atılması ayrıca yaşanacak siyasi ve askeri krizlerle AB kurumlarının işleyişinin ve varlıklarının tehlikeye atılması söz konusu olabilir. Ayrıca, savaş ve çatışma durumunun sürekli askeri güç bulundurmaya gerekli kılması ve bunun düşmanlığı kalıcı hale getirmesi liberal kozmopolitan anlayışa ters düşmektedir. Esas olarak bu konuda yapılan tartışmalar, liberal kozmopolitan normların barışa dair olduğu ve yalnızca barış ortamında uygulanabileceği üzerinde fikir vermektedir.

Kaynakça

- Ağcan, Muhammed A. “Immanuel Kant ve Uluslararası: Egemen Devlet, Kozmopolitan Siyaset ve Evrensellik/Farklılık”. *Uluslararası Hukuk ve Politika* 8, sy 32 (2012): 1-41.
- Akçay, Özlem. “Avrupa Komşuluk Politikası”. İçinde *Ulusaldan Küresele: Popülizm, Demokrasi, Güvenlik Konferansı*, 1-6, İstanbul, Işık Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Akdağ, Zekeriya ve Süleyman Ekici. “Avrupa Birliği’nin Uluslararası Politikada Etkili Olma Aracı: Yumuşak Güç”. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 7, sy 2 (2017): 33-64.
- Aliyev, Bahlul. “NATO’nun Avrupa Güvenliği Bağlamında Ukrayna-Rusya Krizinde Oynadığı Rol (1991-2014)”. Doktora Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, 2015.
- Archibugi, Daniele. “Immanuel Kant, Cosmopolitan Law and Peace”. *European Journal of International Relations* 1, sy 4 (1995): 429-56. <https://doi.org/10/ckgmzx>.
- . “Models of international organization in perpetual peace projects”. *Review of International Studies* 18, sy 4 (1992): 295-317. <https://doi.org/10/cpphh5>.
- . *The Global Commonwealth of Citizens: Toward Cosmopolitan Democracy*. Princeton: Princeton University Press, 2008.
- Arends, J. Frederik M. “Homeros’ dan Hobbes ve Ötesine:" Güvenlik" Kavramının Avrupa Geleneğindeki Boyutları”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 6, sy 22 (2009): 3-33.
- “Association Agreement Between the European Union and the European Atomic Energy Community and Their Member States, of the One Part, and the Republic of Moldova, of the Other Part”. Pdf. Erişim Tarihi: Kasım 20, 2023, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0830%2801%29&from=EN%20> (.
- “Association Agreement Between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part”, 161 OJ L § (2014). http://data.europa.eu/eli/agree_internation/2014/295/oj/eng.
- “Association Agreement Between the European Union and Ukraine”. Web Sayfası. Erişim Tarihi : Kasım 20, 2023, <https://www.kmu.gov.ua/en/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu>.
- Atasever, Bülent, Dinçer Alptekin ve Levent Ersin Orallı. “Ukrayna Örneğinde Uluslararası Göçün Araçsallaştırılması”. *Bitlis Eren Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1, sy 1 (2023): 1-12.

- Atatorun, Mustafa. “Uluslararası İlişkilerde Etik Normlar: Geniş Bir Kuramsal Haritalandırma”. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi* 8, sy 20 (2023): 105-24. <https://doi.org/10/gssdxw>.
- Beck, Ulrich, ve Edgar Grande. “Cosmopolitanism: Europe’s way out of crisis”. *European Journal of Social Theory* 10, sy 1 (2007): 67-85. <https://doi.org/10/dh6t3b>.
- Benhabib, Seyla. “Another Cosmopolitanism”. İçinde *Another Cosmopolitanism*, editör Robert Post, 13-82. California: Oxford University Press, 2008.
- Bilaniuk, Laada. “Race, Media, and Postcoloniality: Ukraine Between Nationalism and Cosmopolitanism”. *City Society* 28, sy 3 (2016): 341-64. <https://doi.org/10/gssqwj>.
- Bozkurt, Enver. “Kant’ın Ebedi Barış Üzerine Denemesinin Günüümüze Yansıması”. *Anayasa Yargısı* 23, sy 1 (2007): 501-23.
- Braghiroli, Stefano ve Andrey Makarychev. “Redefining Europe: Russia and the 2015 refugee crisis”. *Geopolitics* 23, sy 4 (2018): 823-48. <https://doi.org/10/ghwp98>.
- Bressand, Albert. “Between Kant and Machiavelli: EU Foreign Policy Priorities in the 2010s”. *International Affairs* 87, sy 1 (2011): 59-85. <https://doi.org/10/dwf9w5>.
- Calhoun, Craig. “Cosmopolitan Liberalism and Its Limits”. İçinde *European Cosmopolitanism in Question*, editör Roland Robertson ve Anne S. Krossa, 105-25. England: Palgrave Macmillan, 2012.
- Cesim, Aycan. “Immanuel Kant’ın Felsefi Görüşlerinin Uluslararası İlişkiler Disiplinine Yansımaları”. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi* 2, sy 1 (2019): 1-24.
- Çalışkan, Burak. “Vladimir Putin’in Dış Politika Felsefesi”. İNSAMER, 2019.
- Çelik, Sinem. “2022 Rusya’nın Ukrayna’yı İşgali: AB Entegrasyonu İçin Yeni Dönem”. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi* 6, sy 2 (2022): 521-33. <https://doi.org/10/gssqwn>.
- Çelikaşlan, Mehmet Nur. “Ukrayna-Rusya Savaşı: Avrupalı Bir Millet’in Yıkımı”. *Türk Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 3, sy 1 (2022): 53-66.
- Demir, İpek. “Rethinking Cosmopolitanism, Multiculturalism and Diaspora via the Diasporic Cosmopolitanism of Europe’s Kurds”. İçinde *European Cosmopolitanism: Colonial Histories and Postcolonial Societies*, editör Gurminder K. Bhambra ve John Narayan, 121-35. London: Taylor&Francis, 2016.
- Derpmann, Simon. “Solidarity and Cosmopolitanism”. *Ethical Theory Moral Practice* 12, sy 3 (2009): 303-15. <https://doi.org/10/c9gr2m>.

- Doğan, Sedat. “Ebedi Barış ve Askeri Sosyoloji İlişkisi Üzerine Bir İnceleme”. *İstanbul University Journal of Sociology* 42, sy 1 (2022): 191-215. <https://doi.org/10/gssdxv>.
- Ergin, Sedat. “NATO 2008’de aldığı Ukrayna’nın üyeliği kararını neden uygulamadı?”, 16 Şubat 2022. Erişim Tarihi: Kasım 20, 2023, <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/nato-2008de-aldigi-ukraynanin-uyeligi-kararini-neden-uygulamadi-42004732>.
- Ertl, Wolfgang. *The Guarantee of Perpetual Peace*. Cambridge University Press, 2020.
- “EU Commission’s Recommendations for Ukraine’s EU candidate status | EEAS”. Erişim Tarihi: Kasım 20, 2023, https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu-commissions-recommendations-ukraines-eu-candidate-status_en?s=232.
- “European Council Conclusions on Ukraine, the Membership Applications of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia, Western Balkans and External Relations, 23 June 2022”. Erişim Tarihi: Kasım 20, 2023, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/23/european-council-conclusions-on-ukraine-the-membership-applications-of-ukraine-the-republic-of-moldova-and-georgia-western-balkans-and-external-relations-23-june-2022/>.
- Fine, Robert. *Cosmopolitanism*. Routledge, 2007.
- Franceschet, Antonio. *Kant and Liberal Internationalism: Sovereignty, Justice, and Global Reform*. New York: Palgrave Macmillan, 2002.
- Franke, Mark FN. *Global limits: Immanuel Kant, international relations, and critique of world politics*. SUNY Press, 2001.
- Grabbe, Heather. “Six lessons of enlargement ten years on: the EU’s transformative power in retrospect and prospect”. *Journal of Common Market Studies* 52 (2014): 40-56.
- Greene, James. *Russian responses to NATO and EU enlargement and outreach*. Chatham House London, 2012.
- Güneş, Ufuk. “Rusya Federasyonu (RF)-Ukrayna ‘Savaşı’, Bölgesel Güvenlik ve Avrupa Güvenliği ile Güvenlik ve Silahsızlanma Düzenlemeleri Üzerine Olası Etkileri”. Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2022, 1-19.
- Hayden, Patrick. *Cosmopolitan Global Politics*. London: Routledge, 2016.
- Held, David. “Cosmopolitan Democracy and the Global Order: New Agenda”. İçinde *Perpetual peace: essays on Kant’s cosmopolitan ideal*, editör James Bohman ve Matthias Lutz-Bachmann, 235-52. Cambridge: Mit Press, 1997.

- . *Democracy and the global order: From the modern state to cosmopolitan governance*. California: Stanford University Press, 1995.
- Holton, Robert. “Some Comments on Cosmopolitanism and Europe”. İçinde *European Cosmopolitanism in Question*, editör Roland Robertson ve Anne S. Krossa, 25-43. England: Palgrave Macmillan, 2012.
- Hutchings, Kimberly. *International Political Theory: Rethinking Ethics in a Global Era*. London: Sage Publications, 1999.
- Kant, Immanuel. *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*. Çeviren Yavuz Abadan ve Seha L. Meray. Ankara: Ajans Türk Matbaası, 1960.
- . *Kant: Religion Within the Boundaries of Mere Reason*. Editör Allen Wood ve George Di Giovanni. Cambridge University Press, 1998.
- Karabulut, Bilal. “Uluslararası İlişkilerde Savaş Olgusunun Yaşadığı Dönüşüm: Hibrit Savaş ve Rusya Örneği”. *Karadeniz Araştırmaları*, sy 55 (2017): 115-30. <https://doi.org/10/gssqwm>.
- Katchanovski, Ivan. “EU and NATO Enlargement Puzzles”, 2010. <https://doi.org/10/fxz4xc>.
- Khusainov, Eduard. “Avrupa Birliği ve Rusya Federasyonu Güvenlik İlişkileri”. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2014.
- Kleingeld, Pauline, Jeremy Waldron, Michael W. Doyle ve Allen W. Wood. *Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace, and History*. Çeviren David L. Colclasure. New Haven, Yale University Press, 2006.
- Kuehn, Manfred. *Immanuel Kant*. Çeviren Bülent O. Doğan. İstanbul: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 2011.
- Litra, Leonid, ve Ivane Chkhikvadze. “EU Membership Perspective for Georgia, Moldova, and Ukraine: Impossible, Forgotten or Hidden?” Institute of World Policy, 2016.
- MacFarlane, Neil ve Anand Menon. “The EU and Ukraine”. *Survival* 56, sy 3 (2014): 95-101. <https://doi.org/10/gcjgcd>.
- Musaoğlu, Nezih. “Putin İktidarı Döneminde Rus Dış Politikasının Normatif Temelleri: "Egemen Demokrasi" Söylemi”. *Karadeniz Araştırmaları*, sy 45 (2015): 13-41. <https://doi.org/10/gssqwk>.
- Nakhimovsky, Isaac. *The Closed Commercial State: Perpetual Peace and Commercial Society from Rousseau to Fichte*. Oxford: Princeton University Press, 2011.
- NATO. “Bucharest Summit Declaration Issued by NATO Heads of State and Government (2008)”. NATO. Erişim 28 Eylül 2023. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_8443.htm.

- Nilsson, Martin ve Daniel Silander. "Democracy and Security in the EU's Eastern Neighborhood? Assessing the ENP in Georgia, Moldova, and Ukraine". *Democracy and Security* 12, sy 1 (02 Ocak 2016): 44-61. <https://doi.org/10/f3m4d5>.
- Nuhut, Özgür. "AB Ordusu Kurma Çabaları Nereye Evrildi ve NATO'yla Birlikte Nereye Evrilebilir?" *Cappadocia Journal of Area Studies* 4, sy 1 (2022): 112-30.
- Nussbaum, Martha. "Kant and Cosmopolitanism". İçinde *Perpetual peace: essays on Kant's cosmopolitan ideal*, editör James Bohman ve Matthias Lutz-Bachmann, 25-58. Cambridge: MIT Press, 1997.
- O'Brennan, John. "Bringing Geopolitics Back In': Exploring the Security Dimension of the 2004 Eastern Enlargement of the European Union". *Cambridge Review of International Affairs* 19, sy 1 (2006): 155-69. <https://doi.org/10/bhx634>.
- Oneal, John R. ve M. Russett, Bruce. "The Classical Liberals Were Right: Democracy, Interdependence, and Conflict, 1950-1985", *International Studies Quarterly*, 41, sy 2 (1997): 267-293.
- "Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their Member States, and Ukraine- Protocol on mutual assistance between authorities in customs matters- Final Act - Joint Declarations - Exchange of Letters in relation to the establishment of companies - Declaration of the French Government". 49 OJ L § (1998). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A21998A0219%2802%29>.
- Pogge, Thomas W. "Cosmopolitanism and Sovereignty". İçinde *Political Restructuring in Europe: Ethical Perspectives*, editör Chris Brown, 85-118. London: Routledge, 1994.
- "Regulation of The European Parliament and of The Council on Establishing The Ukraine Facility". Pdf. Erişim Tarihi: Kasım 20, 2023, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-06/COM_2023_338_1_EN_ACT_part1_v6.pdf.
- Reiss, Hans. "Introduction". İçinde *Cambridge Texts in the History of Thought - Kant: Political Writings*, editör Hans Reiss, çeviren Hugh Barr Nisbet, 2nd bs, 1-41. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- Robertson, Roland. "European Cosmopolitanism and the Global Field". İçinde *European Cosmopolitanism in Question*, editör Roland Robertson ve Anne S. Krossa, 174-98. England: Palgrave Macmillan, 2012.
- Rockmore, Tom. *Kant and Idealism*. London: Yale University Press, 2008.
- Rumford, Chris. "Theorizing Borders". *European Journal of Social Theory* 9, sy 2 (2006): 155-69. <https://doi.org/10/bwrmw4>.

- Russett, Bruce, Oneal, John R., ve Davis, David R., “The Third Leg of the Kantian Tripod for Peace: International Organizations and Militarized Disputes, 1950–85”, *International Organization*, 52, sy 3 (1998): 441-467.
- Russett, Bruce. “Liberalizm”. İçinde *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Disiplin ve Çeşitlilik*, editör Tim Dunne, Kurki Milja, ve Smith Steve, çeviren Musa Ceylan, 111-34. Ankara: Felix Kitap, 2021.
- Salgado, Rodriguez M. J. “The Early Modern Spanish Monarchy and European Cosmopolitanism”. İçinde *European Cosmopolitanism: Colonial Histories and Postcolonial Societies*, editör Gurminder K. Bhambra ve John Narayan, 82-105. London: Taylor&Francis, 2016.
- Smith, Karen E. “The Outsiders: the European Neighbourhood Policy”. *International Affairs* 81, sy 4 (2005): 757-73. <https://doi.org/10/d25pbm>.
- Ståhlberg, Per ve Göran Bolin. “Having a Soul or Choosing a Face? Nation Branding, Identity and Cosmopolitan Imagination”. *Social Identities* 22, sy 3 (2016): 274-90. <https://doi.org/10/f3ptw5>.
- Şöhret, Mesut. “Realizm Çerçevesinde Avrupa Birliğinin Bütünleşmesi”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1, sy 4 (2012): 288-330.
- Verdun, Amy ve Gabriela E. Chira. “From Neighbourhood to Membership: Moldova’s Persuasion Strategy Towards the EU”. *Southeast European Black Sea Studies* 8, sy 4 (2008): 431-44. <https://doi.org/10/cqrz6b>.
- Yeke, Yıldız Karagöz. “Kant’ın Felsefesinde Ebedi Barış Düşüncesinin Güncelliği Üzerine”. *Beytulhikme: An International Journal of Philosophy* 6, sy 1 (2016).
- Yücel, Zeynep. “Avrupa Birliği’nin Genişleme Politikasının Güvenlik Boyutu”. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, sy 13 (2008): 37-54.